

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Ситницький М. В.

**СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ
РОЗВИТКОМ
ДОСЛІДНИЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ**

МОНОГРАФІЯ

**Київ
Видавництво Ліра-К
2018**

УДК 378.4:005.2

C41

Рецензенти:

Сгоров І. Ю., д. е. н., професор, завідувач відділом інноваційної політики, економіки та організації високих технологій Державної установи «Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України», член-кореспондент Національної академії наук України;

Кузьмін О. Є., д. е. н., професор, Заслужений працівник народної освіти України, директор Навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка»;

Новак А. З., д. е. н., професор, голова наукової ради Національного банку Польщі, декан факультету менеджменту Варшавського університету (Республіка Польща);

Філіпенко А. С., д. е. н., професор, академік Академії наук вищої школи України, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

*Рекомендовано вченою радою економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
протокол № 10 від 19 червня 2018 р.*

Ситницький М. В.

C41 Стратегічне управління розвитком дослідницьких університетів : монографія / М. В. Ситницький. – Київ, Видавництво Ліра-К, 2018. 302 с.

ISBN 978-617-7605-75-0

У монографії викладено концептуальне осмислення сучасної практики стратегічного управління розвитком дослідницьких університетів в умовах динамічних соціально-економічних та інформаційно-технологічних змін. Здійснено стратегічний аналіз та оцінювання діяльності університетів світового класу із використанням рейтингового інструментарію. Розкрито глобальне значення бізнес-шкіл і наукових бібліотек як стратегічних факторів розвитку дослідницьких університетів. Запропоновано прикладні засади впровадження стратегічного інструментарію у практику управління розвитком дослідницьких університетів України.

Для керівників закладів вищої освіти, науковців, докторантів, студентів магістерських програм, які вивчають процеси стратегічного розвитку дослідницьких університетів.

УДК 378.4:005.2

ISBN 978-617-7605-75-0

© Ситницький М. В., 2018
© Видавництво Ліра-К, 2018

**TARAS SHEVCHENKO
NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV**

Maksym W. Sitnicki

**STRATEGIC MANAGEMENT
OF THE DEVELOPMENT
OF RESEARCH UNIVERSITIES**

MONOGRAPH

**Kyiv
Lira-K Publishing
2018**

UDK 378.4:005.2

C41

Reviewers:

Ihor Y. Yegorov, Prof. Sc.D. (Econ), Head of Department of Innovation Policy and Economics, and Organisation of High Technologies, Institute of Economics and Forecasting, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine;

Oleh Y. Kuzmin, Prof. Sc.D. (Econ), Honored Worker of National Education of Ukraine, Director of the Educational and Scientific Institute of Economics and Management of Lviv Polytechnic National University;

Alojzy Z. Nowak, Prof. Dr Hab., President of the Scientific Council of the National Bank of Poland, Dean of Faculty of Management, University of Warsaw (Republic of Poland);

Anton S. Filippenko, Prof. Sc.D (Econ), Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine, Professor of the Department of World Economy and International Economic Relations, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

*Recommended by the Academic Council of the Faculty of Economics
Taras Shevchenko National University of Kyiv
minutes No 10 of 19th June 2018*

Maksym W. Sitnicki

C41 Strategic Management of the Development of Research Universities: monograph / M. Sitnicki. – Kyiv, Lira-K Publishing, 2018. 302 p.

ISBN 978-617-7605-75-0

The monograph presents a conceptual understanding of best practices in strategic management of the development of research universities in conditions of dynamic social, economic, and technological change. Ranking tools are used to analyse and evaluate performance of the world-class universities. The study identifies business schools and research libraries as strategic factors in the development of research universities and suggests a framework for application of a strategic toolkit in management practice of the Ukrainian research universities.

This monograph will be of interest to professionals in higher education management, researchers, and postgraduates who study strategy development processes in research universities.

UDK 378.4:005.2

ISBN 978-617-7605-75-0

© M. W. Sitnicki, 2018

© Lira-K Publishing, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ	
1.1. Дослідницький університет як соціальний та економічний феномен.....	14
1.2. Місія та сфери прояву феномену дослідницького університету.....	21
1.3. Модель стратегічного управління розвитком дослідницького університету.....	28
1.4. Інструментарій стратегічного управління розвитком дослідницьких університетів.....	34
РОЗДІЛ 2. ГЛОБАЛЬНІ ПРАКТИКИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ СВІТОВОГО КЛАСУ	
2.1. Аналіз рейтингових індикаторів дослідницьких університетів світового класу.....	42
2.2. Порівняння дослідницьких стратегій і потенціалу Оксфордського університету та Массачусетського технологічного інституту.....	59
2.3. Концептуальні засади стратегії і пріоритетів розвитку Варшавського університету.....	64
РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ	
3.1. Стратегічний аналіз та оцінювання діяльності дослідницьких університетів.....	85
3.2. Системне оцінювання інноваційного потенціалу дослідницьких університетів.....	95
3.3. Портфельний аналіз у формуванні конкурентних стратегій дослідницьких університетів.....	101
3.4. Рейтингування як інструмент стратегічного управління розвитком дослідницьких університетів Польщі.....	109

РОЗДІЛ 4. КРАЩІ ПРАКТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БІЗНЕС-ШКІЛ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ	
4.1. Глобальне значення бізнес-шкіл дослідницьких університетів світового класу	119
4.2. Бізнес-школи дослідницьких університетів Польщі	134
4.3. Особливості організації та функціонування бізнес-шкіл дослідницьких університетів Італії	140
РОЗДІЛ 5. СТРАТЕГІЧНІ ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК ДОСЛІДНИЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ	
5.1. Оцінювання стратегії розвитку наукових бібліотек дослідницьких університетів	151
5.2. Перспективи розвитку наукових бібліотек дослідницьких університетів України у контексті імплементації європейського досвіду	166
5.3. Франчайзингова модель комерціалізації послуг наукових бібліотек дослідницьких університетів	172
РОЗДІЛ 6. ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ПРАКТИКУ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ	
6.1. Лідерство як концептуальний базис стратегічного управління дослідницькими університетами	183
6.2. Розробка моделі цифрових університетів дослідницького типу	192
6.3. Розвиток підприємництва у дослідницьких університетах	202
6.4. Синергічна модель забезпечення фінансової автономії дослідницьких університетів	212
6.5. Стратегічне планування розвитку наукових сервісних центрів дослідницьких університетів на інноваційних засадах	222
ВИСНОВКИ	232
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	241

CONTENTS

INTRODUCTION	9
CHAPTER 1. THEORETICAL FUNDAMENTALS OF STRATEGIC MANAGEMENT OF THE RESEARCH UNIVERSITIES DEVELOPMENT	
1.1. Research university as a social and economic phenomenon	14
1.2. Mission of the research university and areas of its operation	21
1.3. Model of a strategic management of the research university development	28
1.4. Tools of the strategic management of the research universities development	34
CHAPTER 2. GLOBAL PRACTICES OF STRATEGIC MANAGEMENT OF THE WORLD-CLASS RESEARCH UNIVERSITIES DEVELOPMENT	
2.1. Examination of ranking indicators of the world-class research universities	42
2.2. Comparison of research strategies and potential of the Oxford University and the Massachusetts Institute of Technology	59
2.3. Conceptual framework of the development strategy and priorities of Warsaw University	64
CHAPTER 3. ASSESSMENT SYSTEM OF THE DEVELOPMENT OF THE RESEARCH UNIVERSITIES	
3.1. Strategic analysis and assessment of the performance of the research universities	85
3.2. Systemic assessment of innovation potential of the research universities	95
3.3. Portfolio analysis in building competitive strategies for the research universities	101
3.4. Ranking as a tool of strategic management of the research universities development in Poland	109

**CHAPTER 4. BEST PRACTICES OF OPERATING BUSINESS SCHOOLS
IN THE CONTEXT OF THE RESEARCH UNIVERSITIES
DEVELOPMENT**

4.1. Global importance of business schools in the world-class
research universities 119

4.2. Business schools in the Polish research universities 134

4.3. Characteristics of organizing and operating business schools
in the Italian research universities 140

**CHAPTER 5. STRATEGIC IMPERATIVES FOR DEVELOPMENT OF
LIBRARIES IN THE RESEARCH UNIVERSITIES**

5.1. Assessment of the development strategy for libraries
of the research universities 151

5.2. Prospects for development of libraries at the Ukrainian research
universities in the context of implementation of European practices 166

5.3. A franchising model for commercializing services of the libraries
in the research universities 172

**CHAPTER 6. IMPLEMENTING STRATEGIC MANAGEMENT TOOLS IN
PRACTICE OF THE UKRAINIAN RESEARCH UNIVERSITIES**

6.1. Leadership as a conceptual basis for strategic management
of the research universities 183

6.2. Making a model of digital universities of a research type 192

6.3. Developing entrepreneurship in the research universities 202

6.4. Synergetic model of providing financial autonomy
for the research universities 212

6.5. Strategic planning of development of innovative service centers
of the research universities 222

CONCLUSIONS 232

REFERENCES 241

ВСТУП

Написання цієї наукової праці зумовлено нагальною потребою українського суспільства у демократичних перетвореннях у сфері науки та освіти. Ознайомлення із кращими практиками стратегічного управління дослідницькими університетами світового класу дає змогу більш широкого осмислення глобальних тенденцій і наукового підґрунтя якісних реформ у розбудові нової, вільної та демократичної України.

Видатний український економіст – професор Базилевич В. Д. у своїх публікаціях наголошує: «...класичний університет за своїм суспільним призначенням та організаційно-інституційною функціональністю по праву можна вважати одним із найвищих цивілізаційних досягнень і надбань, адже він завжди постає справжнім осередком духовності й культури, задовольняючи одну з найвищих суспільних потреб – збереження і примноження інтелектуально-знанневого потенціалу суспільства, нації, людства» [20, с. 79–80].

Університет як унікальне явище крізь віки завжди відображає рівень розвитку людської цивілізації, оскільки майже тисячолітня діяльність зі створення і трансляції знань реалізує високу місію формування соціо-культурної свідомості та самоіндетифікації.

Сучасним імперативом розвитку для українського суспільства має стати інноваційний тип мислення у широких верств населення, що дасть змогу забезпечити економічну активність суб'єктів господарювання і домогосподарств. Автор вбачає можливість більш повної реалізації зазначеної задачі через дослідницькі університети. Саме ці інституції є середовищем для вільного мислення, креативу та самореалізації заради вищої мети створення суспільно важливих благ.

Отже, дослідження наукової проблематики стратегічного управління розвитком дослідницьких університетів є своєчасним та актуальним напрямом пошуку ефективних механізмів інноваційно-інвестиційного розвитку національної економіки.

Першочергові завдання, які необхідно вирішити в Україні у сфері науки та освіти, передбачають:

- поліпшення якості вітчизняних наукових досліджень і розробок, максимізацію їх впливу на основі проривного розвитку, закріплення та повноцінного конкурування на глобальних ринках освітніх послуг і науково-технічної інформації;

- переосмислення професійних потреб сучасного ринкового середовища та створення актуальних міждисциплінарних освітніх програм;

- підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних працівників упродовж усієї професійної діяльності;

- інтенсифікацію розвитку програм міжнародної академічної мобільності здобувачів вищої освіти, аспірантів, докторантів, молодих і досвідчених наукових і

науково-педагогічних працівників в університетах-партнерах та авторитетних наукових установах;

– забезпечення комунікації з провідними науковцями світового рівня;

– приділення більшої уваги вибору дослідницьких пропозицій кандидатів на PhD програми та створення умов для їх цілеспрямованого у перспективні наукові проекти, що забезпечуватимуть конкретні практичні результати і вирішуватимуть важливі проблеми українського суспільства;

– забезпечення доступу на постійній основі до міжнародних наукометричних баз даних для розвитку глобального мислення у дослідників, надання їм можливості здійснювати наукові публікації у провідних профільних періодичних виданнях із метою представлення отриманих результатів світовій науковій спільноті;

– створення достойних умов праці для наукових і науково-педагогічних працівників, коворкінг просторів, дослідницьких лабораторій із новітнім обладнанням і засобами для підвищення якості наукових досліджень;

– безпосередня партнерська взаємодія із компаніями-лідерами, що визначають пріоритетні напрями технологічного розвитку.

Варто акцентувати, що деякі із комплексних проблем, пов'язаних із напрямом цього дослідження, були об'єктами наукових розвідок авторитетних вчених. Слід звернути увагу на сформовану на кафедрі менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка наукову школу професора Черваньова Д. М., який згенерував в українській економічній науці значну кількість основоположних ідей, принципів і методів, які заклали теоретичне підґрунтя інноваційного менеджменту. Нині цей напрям плідно розвиває професор Жилінська О. І., у наукових працях якої досліджено фундаментальні проблеми науково-технічної та інноваційної діяльності у контексті самоорганізації і місію дослідницьких університетів в інформаційному суспільстві.

Професор Євтушевський В. А. детально розкрив управлінські аспекти підприємницького шляху економічного розвитку народного господарства. Завдяки цьому було закладено засади реалізації сучасної ідеї підприємницького університету, що в Україні має значний потенціал для розвитку, але у стратегічній перспективі ще потребує подальшого переосмислення, напрацювання правової бази та практичної імплементації.

Професори Київського національного університету імені Тараса Шевченка Базилевич В. Д., Черняк О. І. та Старостіна А. О. заснували потужні наукові школи, в межах яких на високому рівні проводяться сучасні фундаментальні та прикладні дослідження економічних проблем. Завдяки науковим працям послідовників цих вчених розвивається дослідницьке середовище в Університеті та українській науці загалом.

Україна має колосальний інтелектуальний потенціал, що має бути збережений та достойно оцінений. Дослідникам варто створити необхідні умови для генерування нових ідей і вирішення наявних наукових проблем. Натомість спостерігається зворотна тенденція масового відтоку інтелекту, на створення якого

держава витрачала роки та значні кошти платників податків. Науковець – вільна людина! Цю свободу їй дарує інтелект і можливість створення унікальних продуктів чи ідей, які суспільство має вчасно визнати та економічно реалізувати. Отже, методи регулювання повинні мати не обмежувальний, а стимулюючий характер. Необхідно усвідомити, що перспективне покоління вже прийшло, і мислить воно інакше, потребуючи можливості діяти та відповідних ресурсів.

Для цього потрібно застосувати кращі практики університетів світового класу, що дадуть змогу розробити більш ефективну державну стратегію розвитку дослідницьких університетів України та вивести їх на якісно новий рівень. Водночас вищий менеджмент українських університетів має усвідомити нову реальність, в якій необхідно конкурувати, боротися за результат і зіставляти свої успіхи із досягненнями конкурентів, які діють на глобальному рівні. Тільки за умови такого підходу інтенсифікуватимуться процеси перетворення слабких сторін українських університетів на сильні, а виклики стануть можливостями, а не загрозами.

Перший розділ монографії присвячено теоретичним основам стратегічного управління розвитком дослідницьких університетів. Наукову та практичну цінність у цій частині роботи становлять:

- переосмислення історичної ретроспективи розвитку феномену дослідницького університету та оновлення його місії відповідно до сучасних запитів розвитку суспільства; наведене дає змогу розвинути сучасні підходи до стратегічного управління розвитком дослідницьких університетів в умовах динамічних змін в економіці, спричинених глобальними імперативами науково-технічного поступу;

- запропонована автором модель стратегічного управління розвитком дослідницьких університетів, основу якої становить систематизація необхідних компонентів розвитку для забезпечення ефективного цілепокладання та реалізації стратегічних цілей і місії установ такого типу;

- обґрунтування ефективності застосування методу рейтингових систем як інструментарію стратегічного управління розвитком дослідницьких університетів.

У *другому розділі* автором представлено глобальні практики стратегічного управління розвитком університетів світового класу. Наукова новизна цієї частини монографії полягає у:

- висвітленні результатів комплексного аналізу рейтингових індикаторів дослідницьких університетів світового класу, що дало змогу проаналізувати стратегію 25 провідних дослідницьких університетів світу та виявити сучасні тенденції їх розвитку;

- наданні автором стратегічних рекомендацій щодо посилення конкурентоспроможності дослідницьких університетів країн Європейського Союзу на глобальному рівні.

У *третьому розділі* автором розкрито систему оцінювання розвитку дослідницьких університетів. Отримані результати, що містять елементи наукової новизни, полягають у такому:

- систематизовано особливості національної рейтингової системи університетів Польщі як основного інструмента стратегічного управління розвитком дослідницьких університетів;

– наведено порівняльний аналіз основних систем рейтингування діяльності дослідницьких університетів, що застосовуються на світовому рівні; запропоновано систему релевантних критеріїв для здійснення стратегічного аналізу та оцінювання діяльності дослідницьких університетів, що дають змогу об'єктивізувати результати оцінювання і мінімізувати рівень суб'єктивної складової отриманих консолідованих результатів.

У *четвертому розділі* висвітлено кращі практики функціонування бізнес-шкіл у контексті розвитку дослідницьких університетів. Зокрема, обґрунтовано панівну роль бізнес-шкіл у зміцненні фінансової автономії дослідницьких університетів і забезпеченні інтенсифікації інноваційної діяльності серед студентів, викладачів, науковців і практиків.

П'ятий розділ присвячено особливостям стратегічного розвитку наукових бібліотек дослідницьких університетів. Важливими науковими результатами є:

– визначення пріоритетів і стратегічних пропозицій розвитку для наукових бібліотек дослідницьких університетів країн Європейського Союзу на основі діагностики глобальних тенденцій розвитку науки та освіти;

– розроблена франчайзингова модель комерціалізації послуг наукових бібліотек дослідницьких університетів, що має на меті посилити їх фінансову автономію та активізувати розвиток.

У *шостому розділі* автором розкрито особливості впровадження інструментарію стратегічного управління у практику управління розвитком дослідницьких університетів України. Наукову новизну представляють такі результати:

– розроблена концептуальна модель розвитку підприємництва у дослідницьких університетах, що дає змогу підвищити ефективність розкриття інтелектуального потенціалу осіб з інноваційним типом мислення;

– запропоноване авторське бачення концепції цифрового університету, що дає можливість надавати освітні та дослідницькі послуги на глобальному рівні, застосовувати ефективні інструменти генерування і трансляції знань;

– практичні пропозиції зі створення наукових сервісних центрів дослідницьких університетів на інноваційних засадах.

Висновки, викладені у монографії, системно розкривають сутність отриманих результатів і концептуалізують комплексний характер проведеного дослідження, його глобальну теоретичну та практичну значимість.

Результати цього дослідження відображають успішний досвід стратегічних перетворень, що допоможе формуванню інноваційного типу мислення в активних, здібних і талановитих фахівців з менеджменту, які покликані змінити Україну, наблизивши її до європейських цінностей та стандартів.

Автор висловлює особливу подяку за внесок у його становлення як дослідника ректору Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академіку Національної академії наук України Губерському Л. В., першому проректору Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академіку Академії педагогічних наук України, професору Закусилю О. К., проректору з науково-педагогічної роботи (навчальна робота) Київського національного університету імені

Тараса Шевченка, професору Бугрову В. А., проректору з наукової роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професору Мартинюку В. С., проректору з науково-педагогічної роботи (перспективний розвиток) Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професору Рожку О. Д., проректору з науково-педагогічної роботи (міжнародні зв'язки) Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професору Беху П. О., директору Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професору Сербіну О. О., декану економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2003–2017 рр.), член-кореспонденту Національної академії наук України, професору Базилевичу В. Д., науковому консультанту, професору Жилінській О. І., завідувачу кафедри економічної кібернетики економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професору Черняку О. І., декану економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка професору Ігнатюк А. І., першому заступнику Міністра фінансів України (2006–2007 рр.), першому заступнику Міністра економічного розвитку і торгівлі України (2010–2012 рр.) Копилову В. А., директору Студіуму Східної Європи Варшавського університету (Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego), доктору Яну Маліцькому (Jan Malicki), професору факультету менеджменту Варшавського університету Яцеку Пасечному (Jacek Pasieczny), професору факультету менеджменту Варшавського університету Анджею Ясінському (Andrzej Jasiński), завідувачу кафедри стратегічного та міжнародного менеджменту Варшавського університету, раднику Президента Польщі, професору Кшиштофу Облойю (Krzysztof Oblój).

Найщиріша подяка рецензентам монографії: завідувачу відділом інноваційної політики, економіки та організації високих технологій Державної установи «Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України», член-кореспонденту Національної академії наук України, професору Єгорову І. Ю.; директору Навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка», Заслуженому працівнику народної освіти України, професору Кузьміну О. Є.; декану факультету менеджменту Варшавського університету, голові наукової ради Національного банку Польщі, професору Новаку А. З. (Alojzy Z. Nowak); академіку Академії наук вищої школи України, професору кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професору Філіпенку А. С., а також всім, хто всебічно допомагав авторові у процесі підготовки цієї книги.

Автор щиро вдячний представникам дипломатичного корпусу Посольства Республіки Польща в Україні: Надзвичайному і Повноважному Послу Республіки Польща в Україні панові Яну Пекло (Jan Piekło); Раднику Посла, керівникові реферату з питань науково-освітньої співпраці пані Емілії Ясюк (Emilia Jasiuk); Раднику Посла, консулу панові Яцеку Гоцловському (Jacek Goćłowski), а також фундації «Visegrad Fund» за надану можливість проводити наукові дослідження на території Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

1.1. Дослідницький університет як соціальний та економічний феномен

Питання переосмислення нової ролі дослідницьких університетів актуалізується в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та інших сфер соціально-економічної активності суспільства. Класичне розуміння університету як транслятора знань потребує доповнення різноманітними додатковими функціями, що почали виконувати дослідницькі університети під впливом технологічного прогресу та з урахуванням нових запитів суспільства. Генеральна місія дослідницьких університетів вже давно вимагає розширеного тлумачення із додаванням нових, соціально значимих пріоритетів. Нині головним завданням є підготовка дослідницьких університетів до сучасної і прогресивної ери цифрового світу. Ключові суспільно значущі інституції мають бути оптимізовані задля гармонійного розвитку і життя майбутніх поколінь людей із творчим типом мислення.

Фундаментальні дослідження у сфері формування та забезпечення ефективного функціонування дослідницьких університетів здійснювали такі вчені: Айдрус І., Альбах Ф., Антонюк Л., Базилевич В., Бажал Ю., Бугров В., Ванг Я., Василькова Н., В. Вернадський, Вест Ч., Віссема Й., Губерський Л., Гудфеллов Р., фон Гумбольдт В., Єгоров І., Жилінська О., Закусило О., Згуровський М., Зубрицька М., Калашнікова С., Кінг К., Кремень В., Кроу М., Кузьмін О., Курбатов С., Левін Г., Ліа М., Ліу Н., Луговий В., Мертен А., Новак А., Ніланд Дж., Павленко А., Пелікан Я., Романовський О., Салмі Дж., Сацик В., Слюсаренко О., Супян В., Схрамм Ч., Таланова Ж., Трайтенберг М., Філіпенко А., Фінкелстейн М., Чеберкус Д., Ченг Я., Черваньов Д., Черняк О. та ін.

У XIX ст. найкращими університетами у світі вважалися німецькі дослідницькі університети, в яких на той час навчалася значна кількість іноземних студентів із США, країн Європи та світу. Основну місію цих дослідницьких університетів було

визначено ще фон Гумбольдтом В. – *відданість науці*. У його меморандумі 1809 р. [801] щодо Берлінського університету було проголошено основні принципи дослідницького університету, які передбачали:

- єдність науки і викладання;
- свободу викладання;
- академічне самоврядування.

Головним завданням, яке фон Гумбольдт ставив перед собою у цьому меморандумі, було створення організаційної структури управління у всіх наукових і навчальних установах, що сприятиме реалізації їх внутрішніх цілей. Також вчений наголошував важливу роль держави як загального регулятора пріоритетного розвитку дослідницьких університетів. Значну частину меморандуму вченим було відведено для обґрунтування важливості міждисциплінарного діалогу наукових дисциплін в університетському середовищі. З управлінської точки зору викладене дає змогу комплексно розвивати майстерність професорсько-викладацького складу та більш масштабно охоплювати пріоритетні напрями навчальної і наукової діяльності. Фон Гумбольдт був великим провидцем і вже у ті часи усвідомлював високу соціальну місію дослідницького університету, розуміючи невичерпність і різноманітність його можливостей.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. Німеччина поступилася США лідерством у розвитку дослідницьких університетів. США і досі утримують світове лідерство, що засвідчує наявність 13 американських дослідницьких університетів у TOP-25 рейтингу QS World University Rankings, 2018. В одному із попередніх досліджень автора цієї монографії [353; 730] викладено причини і наслідки відповідних тенденцій. Німеччина значною мірою втратила свої позиції на світовій арені – у цьому рейтингу першому німецькому університету – Technical University of Munich належить аж 64 позиція [696].

Фундаментальною науковою працею, в якій висвітлено сучасну роль американських дослідницьких університетів, стала робота Веста Ч. *«Американський дослідницький університет з часів Другої Світової війни до мережевого суспільства»* [794]. Автор проаналізував дослідницькі університети США та вплив на них державних інституцій, розкрив процес становлення та розвитку державної і приватної сфери освіти. Стратегічне мислення експрезидента Массачусетського технологічного інституту підкріплено його висновками стосовно майбутньої перспективи глобального розвитку інтернет-технологій у дослідницьких університетах.

У XXI ст. однією із фундаментальних наукових робіт стосовно розвитку дослідницьких університетів світового класу стала праця міжнародної групи науковців Кроу М., Мертена А., Германа В., Трайтенберга М. та ін. *«Майбутнє дослідницького університету. Назустріч глобальним викликам XXI ст.»* [722], в якій авторами узагальнено тенденції розвитку дослідницьких університетів у різних країнах світу, висвітлено перспективу розвитку таких закладів в Європі та проаналізовано успіхи дослідницьких університетів у США та Ізраїлі, наведено сценарії розвитку і здійснено їх детальний аналіз. У роботі визначено пріоритети розвитку дослідницьких університетів і викладено стратегічне бачення авторів стосовного глобального майбутнього галузі науки та освіти.

Ґрунтовну монографію, де наведено аналіз сучасних і майбутніх концепцій університету світового класу, видано експертом Світового Банку у сфері вищої освіти Салмі Дж. «*Виклики створення університетів світового класу*» [716]. У праці розглянуто питання стосовно відмінностей між категоріями «університет світового класу» та «елітний університет». З'ясовано і проаналізовано можливі стратегії та шляхи створення таких університетів. Визначено проблеми, витрати і ризики, пов'язані з діяльністю дослідницьких університетів. Висвітлено перспективи розвитку університетів світового класу у глобальному контексті.

Важливим внеском Дж. Салмі є ідентифікація трьох основних стратегій побудови університету світового класу, що полягають, зокрема, у такому:

– *Перша стратегія* – модернізація університетів, відібраних для комплексного розвитку, що фактично передбачає реставрацію вже наявної матеріальної бази і залучення досвідчених фахівців для провадження наукової діяльності та вдосконалення навчальної майстерності. Така стратегія вимагає найменших витрат, оскільки застосовується вже набутий потенціал.

– *Друга стратегія* – шлях об'єднання декількох університетів для подальшого розвитку як єдиного цілого. Цей варіант дає більше можливостей для відбору найкращих претендентів на позиції викладачів і провідних науковців, проте пов'язаний зі значними витратами на утворення нової структури, запровадження нової матеріальної бази та її розвитку.

– *Третя стратегія* – створення нових університетів. Зрозуміло, що такий варіант вимагає найбільших витрат, але при цьому є можливість закладення від самого початку дієвого механізму функціонування, системи управління та побудови сучасної матеріальної бази. Для нового університету світового класу необхідно набрати на конкурсних засадах ефективних фахівців з науки і техніки, а також провадити діяльність відповідно до світових стандартів, вирішуючи глобальні проблеми людства.

Сацик В., узагальнивши підхід австралійського дослідника Марґінсона С. до трьох можливих стратегій розбудови університетів світового класу, запропонував свою концепцію [339]. Погляд автора базується на таких варіантах стратегії:

– *Перша стратегія* – розвиток університетів світового класу «вшир». Зокрема, мається на увазі реалізація комплексу заходів з удосконалення національної системи вищої освіти, забезпечення доступу всіх охочих до якісних освітніх послуг, суттєве нарощення дослідницького потенціалу у вітчизняних університетах, еволюційне формування університетів, здатних бути конкурентоспроможними у глобальних масштабах ринку наукових та освітніх послуг. Цей шлях розвитку притаманний дослідницьким університетам Західної Європи. Однак виникає питання, наскільки він буде ефективним в українських реаліях тотальної обмеженості фінансових ресурсів і масової міграції студентів та науково-педагогічних працівників за кордон. Недооціненість інтелектуальної праці в Україні може стати на заваді реалізації цього шляху розвитку дослідницьких університетів.

– *Друга стратегія* – розвиток університетів світового класу «вглиб». Автор має на увазі сфокусований розвиток тієї сфери досліджень, що може дати кращі та

швидкі результати у глобальному масштабі. Фактично, коло розвитку об'єднуватиме пріоритетні дослідницькі університети країни, які спроможні здійснювати вагомі наукові дослідження та вже мають певні напрацювання у зазначених сферах. Цей шлях розвитку обрали країни Східної Азії у другій половині ХХ ст. Така стратегія дає змогу сформувати «наукову візитну картку нації», що презентує країну у глобальному середовищі.

– *Третя стратегія* – комбінована стратегія розвитку університетів світового класу «вшир» і «вглиб». Цей підхід передбачає пріоритетний розвиток сфер науки і техніки відповідно до потреб та запитів світової кон'юнктури ринку дослідницьких і навчальних послуг. Зазначена стратегія може бути реалізована у випадку, коли дослідницькі університети мають високий рівень фінансової стійкості та необмежені інтелектуальні ресурси для розвитку. Нині такий підхід до стратегічного розвитку застосовують Китай і США, утримуючи світове лідерство.

У працях [713–715] Салмі Дж. приділяє увагу розгляду поширених помилок при створенні нового університету світового класу, аналізує виклики та можливості вищої освіти у ХХІ ст. і досліджує питання спроможності чи неспроможності досягнення новоутвореним закладом статусу університету світового класу.

Професор Колумбійського університету Левін Г. у своїй праці «*Що таке університет світового класу?*» [645] значну увагу приділяє теоретичним питанням дослідження феномену університету світового класу. Автор акцентує, що у багатьох випадках керівники деяких університетів вважають, що ці заклади вже досягли статусу світового класу в конкретній галузі навчання, фактично повною мірою не розуміючи змісту поняття «університет світового класу». У дослідженні автор обґрунтовує основні ознаки та способи підтвердження статусу університету світового класу.

Детально проаналізовано принципи побудови університету світового класу у праці віце-канцлера Стеффордширського університету Кінг К. «*Світовий клас?*» [623]. Дослідниця обґрунтувала ключові компоненти, необхідні для підтвердження статусу університету світового класу, а саме: наявність іноземних студентів; різноманітність партнерських відносин, а також відносин з університетами, коледжами та бізнес-структурами з усього світу, наявність студентів, які навчаються за освітніми програмами університету за кордоном. Акцент при цьому зроблено на досконалому навчанні, інноваціях і компетенції, а не на кількості Нобелівських лауреатів.

Японську модель створення та розвитку університету світового класу наведено у публікаціях Ніланд Дж. [668] і Фінкелстейна М. [568].

Наукову думку стосовно розвитку дослідницьких університетів у країнах всього азійського регіону висвітлено у публікаціях Ванг Я. [795], Ченг Я. та Ліу Н. [519]. На сьогодні основні засади освітньої політики КНР визначає «*Проект 211*», ініційований Міністерством освіти та Міністерством фінансів у 1995 р. Цей стратегічний документ спрямований на пріоритетний розвиток 6% елітних закладів вищої освіти, що в абсолютному вираженні становить приблизно 1 700 дослідницьких університетів. Стратегічні засади розвитку дослідницьких університетів у цьому документі зосереджено на основних чотирьох напрямках:

– розвиток дисциплінарних і міждисциплінарних програм;

- створення віртуальних кампусів;
- розвиток науково-педагогічного персоналу та співробітників;
- розвиток інфраструктури.

За даними Світового Банку [480], на цей проект було виділено майже \$ 2,9 млрд на період 1996–2000 рр. і \$ 2,54 млрд на період 2002–2007 рр. Фінансування проекту здійснювалося центральним урядом Китаю, який додатково інвестував у проект \$ 1,16 млрд і реалізовував його разом з органами місцевого самоврядування та самими обраними для розвитку університетами. Програма мала вагомий результат. Наразі за рейтингом QS World University Rankings, 2018 [696] один із Китайських університетів – Tsinghua University замикає TOP-25 кращих дослідницьких університетів світу.

Альбах Ф. у роботі «*Вартість та переваги університету світового класу*» [479] висвітлює проблему сутності університету світового класу. Разом із цим автор викладає власний погляд на побудову університету дослідницького типу та пов'язані із цим фінансові витрати.

Віссема Й. у праці «*Університет третього покоління*» [802] визначає розмаїття можливостей розвитку дослідницьких університетів. Автор акцентує на важливості співпраці університету із зовнішнім середовищем і отриманні від цього максимальної користі. У роботі наведено комплексне бачення сучасного університету та продемонстровано еволюцію моделі університету від середньовіччя до наших днів. Обґрунтовано необхідність забезпечення автономії університетів, свободи науки та її незалежності від економіки. Науку розглянуто як теоретичну діяльність, а практичне її застосування – лише як додаток. Віссема Й. наголошує на важливості безпосередньої співпраці науки та бізнесу.

Айдрус І. та Філіппов В. проаналізували сучасну ситуацію на світовому ринку освітніх послуг і сформулювали основні тенденції його розвитку [6]. У зазначеній роботі наведено особливості світової торгівлі освітніми послугами, а також механізми регулювання світового ринку освітніх послуг різними міжнародними організаціями. Науковці детально дослідили джерела фінансування освітніх послуг і характеристики міжнародних рейтингів.

У монографії Супяна В. «*Дослідницькі університети США: механізм інтеграції науки та освіти*» [132] масштабно висвітлено досвід розвитку американської моделі дослідницьких університетів. Зокрема, автор поглиблено розглянув питання інноваційної діяльності, роль університетів у регіональному розвитку, механізми фінансування науки, роль іноземних вчених в американських університетах, питання організації студентського самоврядування та міжнародного наукового обміну.

У фундаментальній роботі Пелікана Я. «*Ідея університету*» [289] наведено автопортрет класичного університету, з'ясовано сфери відповідальності університету за рівень освіти, досліджень та наукової комунікації. Особливістю цієї праці є те, що автор робить спробу зрозуміти минуле, сучасне і майбутнє феномену університету.

Наукові праці авторитетних вчених Київського національного університету імені Тараса Шевченка стосовно удосконалення університетської освіти та

інтенсифікації дослідницької діяльності у різні періоди розвитку університету викладено у працях Губерського Л. [77], Бугрова В. [39], Базилевича В. [230], Філіпенка А. [426; 427], Закусила О. [119], Черняка О. [446], Жилінської О. [111].

Особливу увагу у монографії *«Науково-технічна діяльність у контексті самоорганізації»* [110] Жилінської О. приділено детальному аналізу зародження первісних форм науково-технічної та мисленнєвої діяльності в українських землях від доби Київської Русі та до ХХІ ст. Підґрунтям для зазначеного дослідження стала праця Черваньова Д. і Жилінської О. [443], в якій з'ясовано основні тенденції та форми розвитку класичних університетів Західної Європи та України.

Ректор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» Згуровський М., беручи активну участь в імплементації принципів Болонського процесу у вітчизняну навчальну та наукову сфери, у своїх публікаціях [121] акцентує на нагальній необхідності прийняття політичних рішень задля модернізації системи вищої освіти України. Інноваційно активних людей в університетах України треба розвивати, створюючи усі необхідні для їх роботи умови. Про значну роль людей з інноваційним типом мислення для сучасної університетської освіти зазначає і Кремень В. [197]. Ці талановиті люди повинні творити і забезпечувати лідерство сучасним дослідницьким університетам України.

Авторитетними фахівцями у сфері дослідження феномену лідерства університетів світового класу, їх ранжування та розвитку є науковці Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. Зокрема, Калашнікова С. у науковій монографії *«Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства»* [153] висвітлила теоретичні та методичні засади професійної підготовки управлінців заради підвищення їх лідерського потенціалу. Саме лідерство в умовах сучасних суспільних трансформацій відіграє ключову роль у забезпеченні сталого розвитку.

Також у числі представників зазначеного Інституту варто назвати і Курбатова С. [212; 214], чії фундаментальні праці з філософської точки зору дають загальне розуміння про сутність університету світового класу як матеріалізації ідеї елітного навчального закладу, а також розкривають феномен університету в контексті часових і просторових викликів. Особливу цінність становить праця Лугового В., Слюсаренко О. і Таланової Ж. [226], в якій у вимірному просторі різнобічно викладено характеристику типових топ-університетів світу.

Львівська наукова школа представлена Зубрицькою М. із Львівського національного університету імені Івана Франка. Так, автор у своєму дослідженні [136] систематизувала думки видатних науковців ХІХ–ХХ ст., які формотворчо і критично осмислювали ідею Університету та впливали на його розвиток упродовж століть. Авторитетні представники Національного університету «Львівська політехніка» Кузьмін О., Маслак О., Мельник О., Жук Л. та Удовиченко Т. у своїх дослідженнях обґрунтовують необхідність підвищення інноваційної активності в економіці та підходи до класифікації систем наукової і науково-технічної діяльності університетів [202–205]. Інноваційний вектор поступу національної

економіки має базуватися на розвитку дослідницьких університетів, що, в свою чергу, і можуть забезпечити стрімке продукування інновацій.

У наукових публікаціях відомого академічного дослідника Єгорова І. [810] обґрунтовано думку щодо тісного співробітництва наукових установ і представників реального сектора на підприємницьких засадах відкритого ринку технологій. Романовський О. у монографії *«Феномен підприємництва в університетах світу»* [328] актуалізує вивчення питання застосування підприємницького потенціалу дослідницьких університетів та їх впливу на економіку країни в цілому. Цей досвід є корисним для України.

Колективом авторів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана – Павленко А., Антонюк Л., Васильковою Н. та ін. у монографії *«Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні»* [95] здійснено комплексний аналіз розвитку дослідницьких університетів світового класу. У роботі проаналізовано світовий досвід становлення та розвитку дослідницьких університетів, розкрито національні стратегії становлення таких закладів світового класу, з'ясовано конкурентний потенціал дослідницьких університетів України і надано практичні пропозиції стосовно їх стратегічного розвитку.

Фахівець у сфері дослідження найвищого університетського потенціалу Слюсаренко О. у дисертаційній роботі стверджує, що утворення університетів світового класу корелює із періодами значних цивілізаційних змін у суспільному розвитку. Автор висвітлює етапи розвитку університетів світового класу таким чином: (XV ст.) – епоха раннього Ренесансу, просвітництва, першої і другої науково-технічної революції (XVIII–XIX ст.) і третьої науково-технічної революції за класифікацією Гордона Р. (XX ст.), в якій було засновано 89 % високорейтингових університетів [384, с. 117–118].

Сучасні питання функціонування цифрових університетів досліджували Гудфеллов Р. і Ліа М. у монографії *«Грамотність у цифровому університеті: критичні перспективи навчання, стипендії та технології»* [575]. Ця робота британських вчених дає поштовх для розвитку університетів нового покоління, панівним для яких є принцип застосування цифрових технологій у дослідженнях і поточній діяльності.

Підсумовуючи наведене щодо становлення, розвитку та ролі дослідницьких університетів, зазначимо, що аналіз думок провідних вчених засвідчує, що феномен дослідницького університету полягає у різнобічному розкритті інноваційного потенціалу талановитих і здатних до наукового пошуку особистостей. Це явище має прояв в економічних і соціальних ефектах, зумовлених діяльністю дослідницького університету, для суспільства та окремих суб'єктів. У раніше опублікованій праці автора цієї монографії [353] зроблено спробу систематизувати наукові погляди на зазначене явище.

Крізь віки дослідницький університет еволюціонував, набував нових форм, але його фундаментальна значущість для розвитку суспільства залишалася незмінною. XXI ст. характеризується стрімким розвитком цифрових технологій, і разом із цим для університетського феномену настає нова ера випробувань і трансформацій. На

нові університети, що очоляють процеси розробки, впровадження та широкого застосування цифрових технологій, чекає успішна стратегічна перспектива і послідовний розвиток. Той, хто ігноруватиме цифрові технології, буде приречений на технологічну відсталість і поступове згортання своєї діяльності.

Перспективи подальших досліджень полягають у з'ясуванні впливу феномену дослідницького університету на суспільну та економічну сфери.

1.2. Місія та сфери прояву феномену дослідницького університету

Нова цифрова реальність диктує сучасні імперативи розвитку суспільства, що спонукають до пришвидшення темпів освітньої діяльності та вдосконалення її основних форм. Така сама ситуація склалася й у сфері наукових досліджень і розробок. Інтенсифікація інноваційної діяльності у глобальному вимірі створила жорстке конкурентне середовище, що постійно генерує нові технологічні рішення. За таких умов дослідницькі університети вже давно перестали бути установами, які тільки акумулюють і транслюють наукові знання, а розширили своє соціальне та економічне призначення і перетворилися на організації, що формують тенденції розвитку суспільства. З огляду на викладене переосмислення сучасної місії та сфер дивертисменту феномену дослідницького університету є своєчасним та актуальним напрямом дослідження.

Висвітленню питання місії та сутності дослідницьких університетів приділено увагу у роботах таких авторитетних науковців: Антонюк Л., Базилевича В., Бугрова В., Губерського Л., Гудфеллова Р., фон Гумбольдта В., Єгорова І., Жилінської О., Закусила О., Згуровського М., Зубрицької М., Калашнікової С., Кузьміна О., Кременя В., Курбатова С., Павленка А., Пелікана Я., Романовського О., Салмі Дж., Сацика В., Слюсаренка О., Супяна В., Таланової Ж., Трайтенберга М., Глостанової М., Філіпенка А., Фінкелстейна М.

Для виникнення та розвитку університетського феномену знадобилося понад тисячоліття, але розвиток саме дослідницьких університетів інтенсифікувався із середини ХХ ст. Цей період позначений активізацією процесів конкурентної боротьби за право отримати звання університету світового класу. Для досягнення такого рівня дослідницьким університетам необхідно було відповідати ряду критеріїв і мати вагомі результати у сфері науки та освіти.

Дослідницькі університети уособлюють форму інтеграції фундаментальних наукових досліджень і навчального процесу, що дає змогу транслювати набуті знання та створювати унікальну творчу атмосферу. Детально явище дослідницького університету висвітлено у роботі автора монографії «Дослідницький університет як соціальний та економічний феномен» [353].

На початку розвитку феномену університету його місія полягала у здійсненні основної функції – *навчанні студентів*. Такий підхід панував за часів Середньовіччя та доби Відродження, коли було необхідно транслювати накопичені знання для просвітництва. Таке навчання забезпечували професори, які переважно